

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2023

6. Gao, X., Yang, Y., & Xie, Y. (2020). Open innovation, technological innovation capability, and firm performance: A perspective of organizational learning. *Journal of open innovation: Technology, market, and complexity*, 6(4), 1-20.

7. He, Z., & Wong, P. K. (2018). What determines firms' innovation performance in developing countries? Evidence from China. *Journal of Business Research*, 89, 226-233.

8. Kocakulah, M. C., Oztekin, A., & Arditi, D. (2019). Risk identification and allocation in public-private partnership transportation projects: A case study of Kazakhstan. *International Journal of Project Management*, 37(1), 1-16. doi: 10.1016/j.ijproman.2018.09.003

УДК 33.338

КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бахытұлы Алтай

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - э.ғ.к., қауымдастырылған профессор Карипова А.Т.
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан

Бәсекеге қабілеттілік-бұл фирманың, өнімнің, ұсыныстың немесе мемлекеттің нарықта басқа ойыншылармен тиімді бәсекелесуге және ұзақ мерзімді перспективада табысты болып қалуға қабілеттілігі.

Бәсекеге қабілеттілік көптеген факторларға байланысты, мысалы, өнімнің немесе ұсыныстардың сапасы, құны, қызмет көрсету дәрежесі, инновациялар, өндіріс тиімділігі, компанияның беделі және т.б. Ол сондай-ақ сыртқы факторларға, мысалы, қаржылық жағдайларға, мемлекеттік саясатқа, заңнамаға, технологиялық өзгерістерге және т.б.

Бәсекеге қабілеттілік кез-келген фирма немесе мемлекет үшін қажетті сәт болып саналады, мысалы, ол көп сатып алушыларды тартуға, пайданы ұлғайтуға және нарық үлесін арттыруға мүмкіндік береді. Ол әлі де инновацияларға, мүлікті жақсартуға және өнімділікті арттыруға ықпал етеді, бұл нарықтағы ұзақ мерзімді жеңіс пен тұрақтылыққа кепілдік береді.

Фирманың бәсекеге қабілеттілігі-бұл оның жұмысының маңызды нюансы, ол көптеген теориялық ойларға байланысты. Олардың кейбірін талдап көрейік:

1. Фирманың ресурстары: бәсекеге қабілеттілік капитал, еңбек ресурстары, материалдар мен технологиялар сияқты фирма ресурстарының қол жетімділігі мен тиімді қолданылуына байланысты.

2. Бәсекелестік стратегиялар: кәсіпорын нарықта тиімді бәсекелес болу үшін оңтайлы бәсекелестік стратегияны таңдауы керек. Мысалы, кәсіпорын бәсекелестер арасындағы жеке өнімді белгілеу үшін өнімді саралау стратегиясын немесе төмен шығындарды ұсыну үшін шығындарды азайту стратегиясын қолдана алады.

3. Инновация: инновация және жаңа тауарлар мен ұсыныстардың қалыптасуы компанияның бәсекеге қабілеттілігін едәуір арттыруға барлық мүмкіндіктерге ие. Жаңа технологиялар мен процестердің қалыптасуы компанияның тиімділігін арттыруға және оған нарықта бәсекелесуге мүмкіндік береді.

4. Сапа менеджменті: өнімнің немесе ұсыныстардың сапасы фирманың бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін қажетті сәт болып саналады. Сапа менеджменті өнімнің немесе ұсыныстардың жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін мұқият жұмыс істеуі керек.

5. Стратегиялық менеджмент: тиімді стратегиялық менеджмент кәсіпорынға өзінің мықты және әлсіз жақтарын, сондай-ақ нарықтағы қабілеттер мен қауіптерді анықтауға

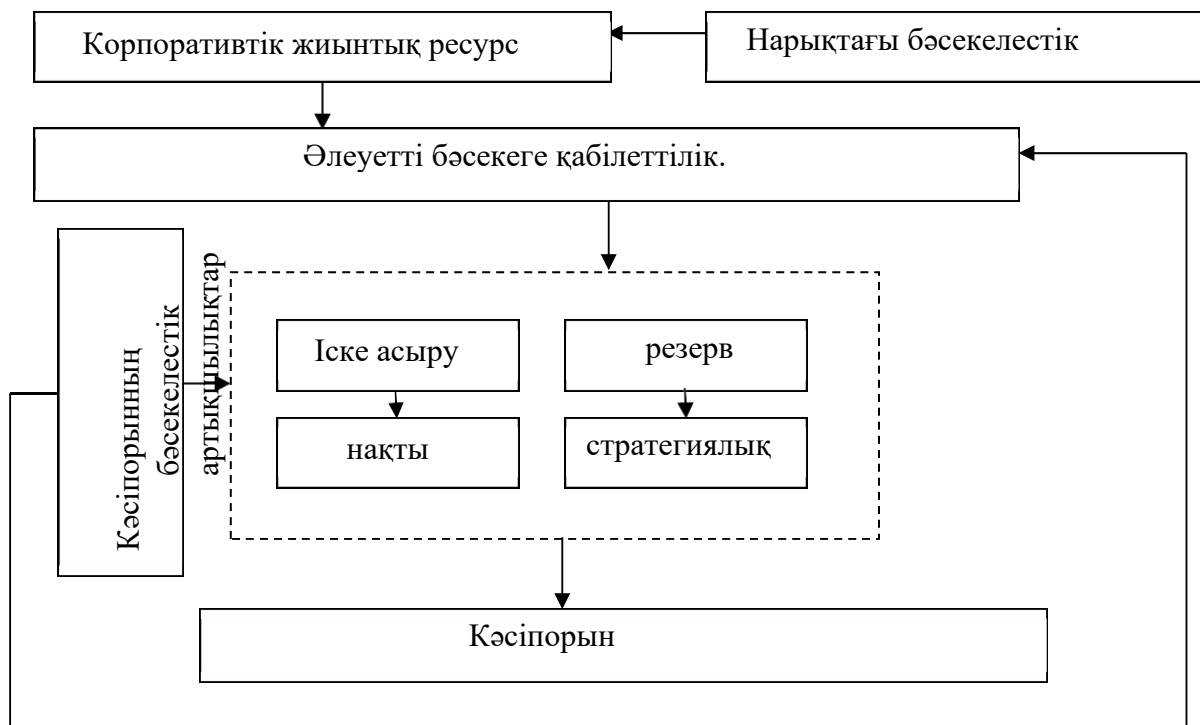
көмектесу мүмкіндігіне ие. Бұл фирмаға нарықтағы басқа ойыншылармен тиімді бәсекелесуге мүмкіндік беретін стратегияны құруға көмектесетіні сөзсіз.

6. Маркетингтік зерттеулер: жарнамалық зерттеулер кәсіпорынға өз сатып алушыларының қажеттіліктері мен қалауларын, сондай-ақ нарықтағы сұраныстарды қабылдауға көмектеседі. Бұл кәсіпорынға нарықтың қажеттілігіне сәйкес өзінің стратегиясы мен өнімдерін бейімдеуге мүмкіндік береді, бұл бәсекеге қабілеттіліктің артуына ықпал етеді.

7. Икемділік: фирманың нарықтағы өзгермелі жағдайларға үйренудегі икемділігі бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін қажетті сәт болып саналады. Бұл тұтынушылық сұраныстың өзгеруіне, заңнаманың өзгеруіне және нарықтық бәсекелестікке дайындықты қамтиды.

8. Сатып алушылардың қанағаттануы: Сатып алушылардың қанағаттануы бәсекеге қабілеттіліктің қажетті сәті болып саналады, өйткені қанағаттанған сатып алушылар орналасқан кәсіпорынға оралу және оған басқаша кеңес беру. Нәтижесінде сатып алушыларды қуантуға бағытталған фирмалар өздерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға барлық мүмкіндіктерге ие.

Тұтастай алғанда, фирманың бәсекеге қабілеттілігі көптеген сәттерге байланысты және олардың кез-келгенін тиімді басқару кәсіпорынның нарықта бәсекеге қабілетті болуына ықпал ету мүмкіндігіне ие.

Сурет. 1. Компанияның бәсекеге қабілеттілігін арттыру кезеңдері

"Бәсекеге қабілетті стратегия" - М. Портердің 1980 жылы жарық көрген кітабы, онда жасаушы фирмалардың бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізуге және нарықтағы толқуларға қалай қол жеткізуге болатындығын зерттейді.

Портер бәсекелестіктің 3 негізгі стратегиясын ұсынады:

1. Шығындар бойынша көшбасшылық: кәсіпорын өндірістің минималды шығындарына қол жеткізуді және нарықтағы үлкен үлесті қамтамасыз ету үшін өз өнімдерінің құнын төмендетуді қалайды. Бұл өнімнің қасиетін төмендетуді білдірмейді, бірақ өндірістік процестерді оңтайландыруды және шығындарды үнемдеуді білдіреді.

2. Өнімді саралау: кәсіпорын бәсекелестердің өнімдерінен ерекшеленетін және сатып алушыларды тартатын түпнұсқа өнімдерді немесе ұсыныстарды жасауға тырысады. Бұған үлкен технологияларды, түпнұсқа дизайнды, жетілдірілген қасиетті немесе қосымша қызметтерді қолдану арқылы қол жеткізуге болады.

3. Нарықты сегменттеу: кәсіпорын нарықтың белгілі бір секторында анықталады, мұнда бәсекелестік аз, ал клиенттер түпнұсқа өнімдер немесе ұсыныстар үшін төлеуге дайын. Бұл стратегия қолайлы секторды саралау үшін нарықты және сатып алушылардың қажеттіліктерін мұқият талдауды сұрайды.

Портер бәсекелестерді талдаудың маңыздылығына және олардың тиімді бәсекелестік стратегиясын әзірлеу стратегияларына назар аударды. Ол бәсекелестік күштерін бағалауды, филиал құрылымын сипаттауды және ықтимал қауіптер мен ықтималдықтарды анықтауды қамтитын тармақты талдауға арналған құралдар жинағын ұсынды.

Зерттеу нәтижесінде компанияның бәсекеге қабілеттілігін оның жеке өндірістік әлеуетін, инновациялық қабілеттері мен резервтерін, басқару тетіктерін бәсекелестік орта критерийлерінде өзінің дәлелді нарығын және басқа да мақсаттарды сатып алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандырудың ең жоғары деңгейіне ие болу үшін қолдануға қабілеттілігі ретінде алдын-ала анықтау ұсынылды және қазіргі заманғы шындықтар компаниялардың бәсекелестік позицияларын құру, сақтау және нығайту мәселелерінің өзектілігін анықтайды, ал сыртқы ортаның қолда бар ресурстарын, тәуекелдері мен ықтималдықтарын есепке алу негізінде стратегиялық баламаларды іздеу қажеттілігі бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету құралы ретінде стратегиялық басқаруды қолдану қажеттілігін анықтайды.

Тұтастай алғанда, "бәсекеге қабілетті стратегия" Стратегиялық менеджмент саласындағы қажетті еңбек болып саналады және фирмаларға нарықтағы толқынның сіңірген еңбегі үшін тиімді бәсекелестік стратегиясын құруға мүмкіндік береді.

Мария Владимировна Ахматова компанияның бәсекеге қабілеттілігін талдау және басқару үшін қолдануға барлық мүмкіндігі бар Теориялық модельдерінің кейбірін ұсынды:

1. "Шығындар-сапа-баға" бәсекеге қабілеттілік моделі. Осы модельге сәйкес бәсекеге қабілеттілік 3 жетекші тармаққа байланысты: құру шығындары, өнімнің қасиеттері және құны. Бәсекеге қабілетті болу үшін компания өнімнің едәуір жоғары сапасына кепілдік беру үшін осы 3 себеп арасындағы тепе-теңдікті іздеуі керек, бұл маңызды шығындар мен құрылысқа жұмсалатын шығындар.

2. "Ресурстар синергиясы" бәсекеге қабілеттілік моделі. Бұл модель компанияның бәсекеге қабілеттілігі ақшалай, технологиялық, адами және басқа ресурстарды қамтитын компанияның қолда бар ресурстарының Ұтымды үйлесімі мен қолданылуына байланысты екенін білдіреді. Ресурстар арасындағы Синергия көмекші жасау мүмкіндігіне ие баға және бәсекелестік артықшылық.

3. "Қосылған құн тізбегінің тұжырымдамасы" бәсекеге қабілеттілік моделі. Бұл модель бәсекеге қабілеттілік кәсіпорынның жеткізушілерді, өндірушілерді, дистрибьюторларды және сатып алушыларды қамтитын қосылған бағаның өзіндік тізбегін тиімді ұйымдастыратындығына байланысты екенін білдіреді. Кәсіпорын неғұрлым тиімді түрде қосылған бағаны басқарса, ол бәсекеге қабілетті болады.

Бұл модельдер фирманың бәсекеге қабілеттілігін талдау мен басқарудың барлық түрлерін ұсынады. Осы модельдерді енгізу кәсіпорынға өзінің мықты және әлсіз жақтарын саралауға жәрдемдесуге, сондай-ақ нарықтағы толқынның сіңірген еңбегі үшін тиімді бәсекелестік стратегиясын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Қазақстандық экономисттердің және Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін зерттеумен айналысатын ғалымдардың пікірінше, Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін сәттерді анықтап, осы көрсеткішті жетілдіру жолдарын ұсына отырып, осы салада көптеген зерттеулер мен әзірлемелер жүргізеді.

Зерттеулерге сәйкес, Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін жетілдіру үшін алдағы нюанстарға қамқорлық жасау керек:

1. Адам қаражатын дамыту: білім беру, ғылыми зерттеулер және инновацияларды қалыптастыру үшін мақұлдау критерийлерін құру, жұмыс күшінің біліктілігін арттыру, сонымен қатар көші-қон саясаткеріне жоғары білікті мамандарды жалдауға көмектесу.

2. Қаржылық ортаны дамыту: кәсіпкерлікке көмектесу, бизнес процедураларын жеңілдету, салық кедергілерін азайту, инвестицияларды ынталандыру және шетелдік ақшаны жалдау.

3. Инфрақұрылымды дамыту: көлік инфрақұрылымын жетілдіру, энергетика мен телекоммуникацияларды қалыптастыру, табиғи ресурстарды пайдалану өнімділігін арттыру.

4. Индустрияны дамыту: технологиялық базаны қалыптастыру, инновацияларды енгізу, өнім мен ұсыныстардың қасиеттерін жетілдіру.

5. Өңірлік қаржы жүйелерін дамыту: өңіраралық байланыстарды бекіту, шағын және орта бизнестің қалыптасуына көмектесу, ареалдардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру және тұтастай алғанда мемлекеттің қаржылық әлеуетін кеңейту.

Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін жетілдіру халықтың өзекті маңызын арттыруға, кедейлікті төмендетуге және мемлекеттің әл-ауқатын арттыруға ықпал ететініне назар аударады.

Кәсіпорын қол жеткізетін бәсекеге қабілетті сапалы қасиеттер: бәсекелестердің өнімінен гөрі сатып алушылардың қажеттілігін қанағаттандыратын өнімді құру және сату; осы уақытта нарыққа сәйкес келетін құн мен қасиеттің ұтымды пропорциясын анықтау; өзінің ақшалай әлеуетін ең жақсы әдістемемен енгізу; ресурстық қорларды оңтайландыру; кадр саясатын жүргізу; тиімді енгізу жарнамалық және өткізу құралдарын ұйымдастыру; сатудан кейінгі сервисті ұйымдастыру және т. б. - мұның бәрі басқару жүйесінің жұмысының нәтижесі, оның қасиеттері мен өнімділігі, біздің көзқарасымыз бойынша, компанияның бәсекеге қабілеттілігіне байланысты. Біздің ойымызша, өнімнің сапасы басқару жүйесінің түсіндірмелі және өзекті әрекеттерінің салдары болып саналады, мысалы, өнім ретінде еңбек нәтижесі. Компанияның өз жұмысын тиімді жүзеге асыруға қабілеттілігі фирманың басқару жүйесінің жұмысына тікелей байланысты

Осылайша, фирманың бәсекеге қабілеттілігінің авторлық анықтамасы-бұл барлық нарықтық жерлерде жетекші жағдайды қамтамасыз ететін фирманың басқару жүйесінің тиімділігі. Біздің анықтамамыздан бастап, компанияның бәсекеге қабілеттілігі тек компания жұмысының түпкілікті нәтижелерімен ғана емес, сонымен қатар жоспарлау сатысында қаланады және компания жұмысының барлық кезеңдерінде басқару жұмысының нәтижесі болып саналады. Нәтижесінде компанияның бәсекеге қабілеттілігін белгілі бір көрсеткішпен алмастыру мүмкін емес, ол үшін қаржылық сипаттамалар жүйесін құру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Tleuberdiev G., Naizabayeva L., Arslanov M., Orazbekov Zh. Improvement of company's performance through Information Technology Infrastructure Library (ITIL) methodology // The Social Sciences, ISSN 1818-5800, – 2015. – 10(6) – С. 1544-1551, база Scopus

2. Тлеубердиева Г. Некоторые аналитические выводы по конкурентоспособности Казахстана // Материалы VIII международной научнопрактической конференции, «Найновите постижения на европейската наука» - «Бял ГРАД-БГ» ООД – София, 17-25 июня, 2012. –Том 3 – С.9-16. //www.rusnauka.com

3. Найзабаева Л.Қ, Оразбеков.Ж.Н, Туркен Г., Тлеубердиева Г. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін оңтайландыру үшін Anylogic ортасында имитациялық моделін тұрғызу // Вестник КазНТУ. – 2015. – № 4 (110) – С. 411- 414
4. Портер Е. М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов// Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.
5. Майкл Е.Портер. «Конкуренция» пер. с англ.-М.: Издательский дом «Вильямс», – 2005. – 608с.
6. Ахматова, М.В. Теоретические модели конкурентоспособности/ М.В. Ахматова. – М.: , 2003. – 234 с

УДК 940.2.9.

ТАРИХТЫ ОҚИТУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРҒА ШОЛУ

Бидашов Әділет Сабыржанұлы

Магистрант, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қаласы,
Қазақстан

Ғылыми жетекші: Өскембай Ә.А. – қауымдастырылған профессор, т.ғ.к.

Қазақстандық жалпы орта білім беру жүйесін жаңғырту заманауи әдістемелер мен тиімді педагогикалық технологияларды енгізуді талап етеді. Жалпы орта білім беру жүйесінің алдында дәстүрлі мақсаттар мен бағдарларды қайта қарау өзекті қажеттілік болып табылады. Білім берудің негізгі нәтижесі тек түлектің білімінің жиынтығы ғана емес, сонымен қатар нақты жағдайда әрекет ету, өзінің өмірлік траекториясын құру, өзіндік іс-әрекет пен жеке жауапкершілік тәжірибесі болуы керек.

Оқу процесінде дәстүрлі оқыту әдістерін қолдану оқу процесінде оқушылардың ақпаратты қабылдауы мен игеруінде репродуктивтілік басым болатындығын көрсетеді. Оқытудың дәстүрлі әдістері мен формалары негізінен оқытушының ақпарат беру қызметін қамтиды. Ғалымдар оқу материалын сәтті игеру тек оқушының ақыл-ой қызметіне байланысты екенін дәлелдеді. Оқу-тәрбие процесіне жаңа педагогикалық технологияларды енгізу оқушының психологиялық дайындығын оқытудың жаңа әдістеріне бейімдеуді ғана емес, сонымен қатар мұғалімнің оқу процесіне деген көзқарасын өзгертуді, оқушының өзі оқитын және мұғалім оқуды басқаратын жағдай орын алатындай мінез-құлық стилін өзгертуді талап етеді.

Оқушылардың білімге деген көзқарасын өзгерту үшін осы білімді алу шарттарын өзгерту керек.

Сондықтан, соңғы уақытта гуманитарлық пәндерді оқытатын мұғалімдердің оқушылардың кәсіби құзыреттілігін жетілдіруде тиімді болатын интерактивті оқыту әдістеріне деген қызығушылығы соншалықты зор.

Оқытудың интерактивті әдістерінің басты ерекшелігі-оқытушы көмекші серіктес позициясынан ынталандыратын оқу процесінде оқушылардың бастамашылығы. Оқытудың барысы мен нәтижесі процестің барлық қатысушылары үшін жеке мәнге ие болады және оқушылардың мәселені өз бетінше шешу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Интерактивті әдістер - бұл бірлескен оқытуды, яғни ынтымақтастықта оқытуды қамтитын әдістер: оқушылар да, мұғалім де оқытудың субъектілері.

Ж.К. Қайкенованың анықтамасы бойынша интерактивті әдістер мен нысандар оқыту процесін оңтайландыруға және қарқындалуға, оқу қызметін жандандыруға және білім алушы